

Hamamı ve İmâreti, 955 (1548) tarihli Kadı Bedreddin Mahmud'un eseri olan Kadı Hamamı, 957 (1550) tarihli Selâhad-din Hamamı önemli Osmanlı devri eserleri olarak dikkat çekmektedir.

Yirmi iki Selçuklu çeşmesinin tesbit edilebildiği Kayseri'de Osmanlı devri çeşmeleri yanında mevcut olduğu bilinen mevlevîhâneneden hiçbir iz kalmamıştır. Evleri geç tarihli olan Kayseri'deki ev mimarisinin temel yapı malzemesi diğer mimari kolları gibi taştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334; Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi: Mir'at-i Kayseriyye* (s. nşr. Mehmet Palamutoğlu), Kayseri 1987; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie: Kayseri-Niğde*, Paris 1931, s. 1-100, lv. I-XXX; a.mlf., *Kayseri Türk Anıtları* (trc. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1954; Kâzım Özdoğan, *Kayseri Tarihi-Kültür ve Sanat Eserleri*, Kayseri 1948; Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987; Mustafa Aksu, *Kayseri'deki Tarihi Vakıf Eserleri*, Kayseri 1990; Kemal Göde, *Tarih İçinde Kayseri*, Kayseri 1991; Vacit İmamoğlu, *Geleneksel Kayseri Evleri*, Ankara 1992; a.mlf., *Kayseri Bağ Evleri*, İstanbul 2001; Halit Erkiçletlioğlu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1993; Ali Yeğen, *Kayseri'de Tarihi Eserler*, Kayseri 1993; İhan Özkeçeci, *Kayseri Cami Mimarisinde Minber Minareler*, Kayseri 1993; a.mlf., *Tarihi Kayseri Cami ve Mescitleri*, Kayseri 1997; Mustafa Denktaş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri 2000; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar", *TTK Bildiriler*, IX (1988), II, 717-728; Besim Darkot, "Kayseri", *İA*, VI, 488-491; R. Jennings, "Kaşariyya", *EP* (İng.), IV, 845.

A. ENGİN BEKSAÇ

KAYSERİ, Abdülmuhsin

(bk. MUHSİN-i KAYSERİ).

KAYSERİ ETNOGRAFYA MÜZESİ

Huand Hatun Medresesi'nde hizmet veren müze.

1900'lerin başında Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) Müdürü Osman Hamdi Bey'in genelgesiyle Kayseri Lisesi'nde önceleri gazeteci Ahmed Nazif Bey'in, Cumhuriyet döneminin başlarında Nuh Mehmed Turan'ın sorumluluğunda toplanan tarihî eserler, 1930'da Huand Hatun Medresesi'ne nakledilerek halkın ziyaretine açıldı. 1969 yılına kadar Kayseri Müzesi Müdürlüğü adı altında hizmet veren müze o yıl iki kısma ayrıldı ve arkeolojik eserler Gültepe'de inşa edilen modern binaya taşınarak medresede yalnız etnografik eserler bırakıldı.

Bir süre kapalı kaldıktan sonra teşhir düzeni tamamlanarak 6 Mart 1983 tarihinde açılışı yapılan Kayseri Etnografya Müzesi'nde altı sekسیون bulunmakta ve sergileme ana eyvan ile yanlarındaki büyük odalarda ve revakların arkasında yer alan on altı odada yapılmaktadır. Girişin sağındaki ilk odada kronolojik sırayla Türk-İslâm dönemlerinin sikkeleri, revaka açılan küçük odalarda Kayseri çevresinden toplanmış çiniler, ateşli ve kesici silâhlar, ahşap malzemeler, bakır ev eşyaları ve el yazması kitaplar, türbeye geçişteki büyük mekânda Kayseri sivil mimari örneklerinden alınmış ahşap parçalar ve bitişiğindeki Ferruha Alaybeyoğlu adına düzenlenmiş odada onun bağışladığı çeşitli eserler, ana eyvan içerisinde bütün donanımıyla sergilenen Akkışla ilçesinden getirilmiş bir toprak ev (bk. ÇADIR), eyvanın sol yanındaki büyük kışık dershanede Kayseri ve çevresinden derlenen halı-kilim örnekleri ve revaka açılan dört odada kadın ve erkek giysileri, takılarla süs eşyaları, el dokumaları ve işleme örnekleri teşhir edilmektedir. Sergilenen sikkeler hariç 1500 civarındaki eserin en çok ilgi çeken parçalarının başında, 1969 yılında Huand Hatun Hamamı kazı ve restorasyon çalışmaları sırasında bulunan Selçuklu duvar çinileri gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Önder, *The Museums of Turkey*, Ankara 1983, s. 132; Naci Kum, "Kayseri Müzesi ve Taşdığı Değer", *Erciyes: Kayseri Halkevi Dergisi*, 1/5, Kayseri 1938, s. 144-149; Hâlit Doral, "Kayseri Müzesi", *Bilgi*, X/115, İstanbul 1956, s. 29; Hikmet Gürçay, "Kayseri Müzesi", *Önasya*, V/53-54, Ankara 1970, s. 16-17; Hamdi Kodan, "Kayseri Müzeleri", *Kayseri Müzesi Yıllığı*, sy. 1, Kayseri 1987, s. 11-12.

CANDAN ÜLKÜ

KAYSERİ ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

KAYSÜNİZÂDE

(قيسوني زاده)

Bedrüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Küsûnî el-Mısıri (ö. 976/1568)

Hekimbaşı.

Kahire'de Memlûk sultanlarının sarayında hekimlik ve hekimbaşılık yapan tanınmış bir aileye mensuptur. Klasik kaynaklarda aile fertleri hakkında verilen bil-

gilerin yetersiz olması ve aralarında isim benzerlikleri bulunması çağdaş çalışmaların çoğunda hatalı bilgilerin yer almasına yol açmış, ancak Rudolf Sellheim'in yaptığı kapsamlı araştırma ve Rudolf Vesely'in buna katkı mahiyetindeki çalışması (bk. bibl.) sayesinde söz konusu aileyle ilgili tatminkâr bir mâlûmat ortaya konulabilmiştir.

Küsûnî (القوسوني) nisbesi, Şemseddin es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) belirttiğine göre Kahire'deki Kûsûn Camii ile ilgili olup bazan sîn harfiyle Kaysûnî (Kisûnî) şeklinde de söylenmektedir (*ed-Dav'ü'l-lâmi*, XI, 222). Bu cami, el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun zamanında emîr-i kebir olan Türk asıllı Seyfeddin Kûsûn tarafından 730 (1330) yılında Bâbüzüveyle dışında yaptırılmıştır (Makrîzî, II, 307-308). Adı geçen hekim ailesi de bu caminin civarında ikamet ettiğinden Kûsûnî nisbesini almıştır. Dolayısıyla bu nisbenin, varlığı bilinmeyen Kahire yakınlarındaki Kûsûn adlı bir köyle (Atâî, s. 196) veya Kosovo ile ilgisi bulunmamaktadır (Sellheim, I, 203). Bazı kaynaklarda sâd harfiyle Kaysûnî şeklinde de kaydedilen nisbenin (Gazzî, I, 95; *Fihristü'l-kütübhâneti'l-Hidviyye*, VI, 27). Kâşûnî ve Karşûnî (Gazzî, I, 82; III, 37) şeklindeki yazılışları yanlıştır. Peçevî de Kaysûnîzâde Bedreddin'in nisbesini Kâşûnî olarak kaydederken bu hekimbaşı ile birlikte Sigetvar'da Kanûnî Sultan Süleyman'ın cenazesinde bulunan Selânikî ve ayrıca Atâî gibi müellifler babasıyla ilişkilendirerek nisbesini Kaysûnîzâde diye zikretmişlerdir. Selânikî'nin *Târih*'inin bir başka nüshasında bu isim İbn Kaysûn (ابن قيسون) şeklinde geçmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2259, vr. 24^a).

Gerek Sehâvî'nin yaptığı açıklama gerekse diğer kaynaklardan nakledilen bilgiler, Kûsûnî ve Kaysûnî nisbelerinin iki ayrı yerle ilişkili ve bunlarla anılan iki ayrı kişinin söz konusu olduğu şeklindeki değerlendirmelerin (Bayat, s. 32-33) ihtiyatla karşılanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kutbüddin el-Mekkî en-Nehrevâlî'nin İstanbul'a yaptığı seyahat sırasında hekimbaşı Bedreddin el-Kaysûnî'nin kendisini birkaç defa ziyaret ettiğini belirtmesi (Ekrem Kâmil, 1/2 [1937], s. 64, 65, 79), bir yerde de ayrı bir tarihte kendisini ziyaret edenler arasında Mısırlı âlim Muhammed b. Muhammed el-Küsûnî'yi zikretmesi (*a.g.e.*, 1/2 [1937], s. 75), iki ayrı nisbe ve iki ayrı kişinin söz konusu olduğu hususunda yeterli delil sayılmamalı-

KAYSÜNİZÂDE

dır. Her iki nisbenin birbirinin yerine kullanıldığı, diğer kaynaklardan nakledilen bilgilerden anlaşıldığı gibi söz konusu seyahatnâmenin aslı incelendiğinde Nehrevâlî'nin son şahıs için "Bedrû'l-mille ve'd-dîn" sıfatını kullandığı, Mısır'da ve İstanbul'da (el-ebvâbü's-sultânîyye) hekimbaşılık yaptığını söylediği ve onu da diğeri gibi övüp aralarında eski bir dostluk bulunduğuna işaret ettiği görülmektedir (*el-Fevâ'idü's-seniyye*, vr. 141^b). Bu da Nehrevâlî'nin günlük şeklinde tuttuğu notlarla yazdığı seyahatnâmede aynı kişi için ayrı ayrı zamanlarda farklı ifadeler kullanmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim *Muhtaşarü't-Tezkire*'nin kapağında eserin Kaysünizâde'ye ait olduğu belirtilirken hemen altında, kendisinden sonra hekimbaşı olan Muhammed b. Garsüddin'e ait notta adı İbnü'l-Küsünî şeklinde yazılmıştır. Yâkût el-Hamevî'nin, hakkında hiçbir bilgi vermeden Kaysün adında bir yer zikretmesi de (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 479) bu konuda kesin bir delil olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca Kaysünizâde Bedreddin'in Hüdhüd lakabıyla tanındığına dair bilgi de (Bayat, s. 33-34) tartışma götürür. Zira bu konuda ilk kaynak sayılan Taşköprizâde, Bedreddin Hüdhüd hakkında bilgi verirken Kaysünî nisbesinden ve hekimbaşılığından söz etmemekte, sadece İstanbul'da tabip olduğunu ve 950'den (1543) sonra vefat ettiğini belirtmektedir (*eş-Şekâik*, s. 428).

Bedreddin Muhammed'in büyük dedesi Abdülvehhâb b. Sadaka el-Küsünî (ö. 835/1431) ailenin bilinen ilk ferdidir (Sehâvî, V, 100). Bunun oğlu Şemseddin Muhammed (*a.g.e.*, VIII, 134), İbn İyâs'ın bildirdiğine göre Cemâziyelevvel 882'de (Ağustos 1477) İbnü'l-Afif'in yerine hekimbaşı olmuş ve 17 Rebiülevvel 917'de (14 Haziran 1511) vefat etmiştir (*Bedâ'î'ü'z-zühûr*, III, 134; IV, 218; ayrıca bk. Gazzî, I, 82; Ahmed İsâ, s. 425, 476). Yine aynı tarihinin bildirdiğine göre Memlûk hükümdarının Şâban 902'de (Nisan 1497) bîmâristanı ziyareti sırasında babasıyla birlikte hil'at giyirdiği bu zatın tabip oğlu Şemseddin Muhammed, Rebîülâhîr 922'de (Mayıs 1516) Kansu Gavri Ridâniye'ye giderken hekimbaşı olarak onun yanında bulunmuş, Osmanlı ordusuyla Halep'te yapılan savaşta esir düştükten sonra kurtulup Kahire'ye dönmüş (14 Zilhicce 922/8 Ocak 1517) ve Yavuz Sultan Selim Kahire'ye geldiğinde onun maiyetinde bulunmuştur (*Bedâ'î'ü'z-zühûr*, III, 358; V, 43, 135, 188). Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a

götürdüğü Şemseddin Muhammed, bu hükümdarın ölümü üzerine Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Mısır'a gönderilen fermanla birlikte Yavuz'un vefatına dair bir rapor yollamış (*a.g.e.*, V, 360), Anadolu'dan döndükten sonra 11 Safer 931'de (8 Aralık 1524) Reşîd'de vefat etmiştir (Gazzî, I, 95; Ahmed İsâ, s. 424-425).

Bu zatın oğlu olan Kaysünizâde Bedreddin Muhammed hakkında en geniş mâlûmatı veren Nev'izâde Atâî (ö. 1045/1635) adını Mahmud şeklinde kaydetmiş, daha sonraki kaynakların bir kısmı da bu bilgiyi tekrarlamıştır (*Sicill-i Osmânî*, IV, 312, 721; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 413; Karabulut, s. 67). Hakkı Uzel ve ondan naklen Bedi N. Şehsuvaroğlu, Naîmâ'nın da bunun adını Mahmud olarak kaydettiğini belirtiyorsa da Naîmâ tarihinin matbu nüshasında böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Her iki kaynağın verdiği ayrıntılı bilgilerin Atâî'nin kaydettiği mâlûmatla aynı olması, Uzel'in Atâî yerine yanlışlıkla Naîmâ'yı zikrettiğini ve Şehsuvaroğlu'nun da bunu tekrarladığını düşündürmektedir. Atâî ile aynı dönemde yaşayan Peçevî İbrâhim ise bu zatın adını Bedreddin Muhammed b. Muhammed olarak vermekte, Sellheim, Atâî'nin bu konuda yanılmasının Âşık Çelebi'nin *eş-Şekâ'îku'n-Nu'mâniyye* zeyline dayanmasından ileri geldiğini belirtmektedir (*Materialien*, I, 205).

Atâî'nin bildirdiğine göre Yavuz Sultan Selim Mısır'ın fethinden dönerken İstanbul'a götürdüğü âlim ve sanatkârlar arasında, Kaysünizâde'nin daha önce Memlûk sarayında reisü'l-etibbâ olan amcası Alâeddin ile tabîb-i hâs olan babası da bulunuyordu. İbn İyâs'ın verdiği bilgilerden (yk. bk.) babasının da başhekimlik yaptığı anlaşılmaktadır. O tarihte yaşı küçük olduğu için Kahire'de kalan Kaysünizâde büyüünce ataları gibi tıp tahsil etmiş ve Mısır Kadısı Mâlul Emîr Efendi 954 (1547) yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilince kendisini daha önce tedavi eden Kaysünizâde'yi de beraberinde götürmüştür. Kaysünizâde, bu sırada ağır bir hastalığa yakalanan Şehzade Bayezid'i tedavi ettiği için büyük bir üne kavuştu ve Bâbüssaâde ağalarından Câfer Ağa tarafından Hâmânoğlu adlı yahudi hekimin nikriz (kut) hastalığını bir türlü iyileştiremediği Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim edildi. Padişahın Hâmânoğlu ile birlikte çalışmasını istemesine rağmen onun iyi ve güvenilir bir hekim olmadığını söyleyen Kaysünizâde padişahı tek başına te-

davi etti; bunun üzerine ona ve evlâdına maaş bağlandı, kendilerine İstanbul ve Edirne'de evler verildi. Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman el-Ceznâî'nin eserine 958'de (1551) Edirne'de bir şerh yazmış olması (aş. bk.), ayrıca Edirne Beyazıt Dârüşşifâsı'na vakfedilen *Edebü't-tabîb* adlı eser üzerine kitabı okuduğuna dair 959 (1552) tarihli bir kayıt düşmüş olmasından (Bayat, s. 35) bu yıllarda Edirne'de olduğu anlaşılmaktadır.

970 (1562) yılı başlarında Mehmed Çelebi'nin ölümü üzerine hekimbaşı olan Kaysünizâde, Sigetvar seferinde Kanûnî'nin yanında bulunmuş ve padişahın ölümü üzerine cesedini tahnît etmiştir. Selânikî kendisi, Kaysünizâde, İmam Derviş Efendi ve rikâbdar ağalarla birlikte on iki kişinin padişahın naaşını yıkayıp kefenledikten sonra namazını kıldıklarını söyler. Atâî'nin yazdığına göre Yavuz Sultan Selim'in vefatında da hekimbaşı Sinan Çelebi, tabîb-i sultânîler Ahî Çelebi, İsâ Çelebi ve Şah Muhammed Kazvînî gibi şahsiyetler hazır buldukları halde ilmî ve ahlâkî meziyetleri sebebiyle bu hizmet Kaysünizâde'nin babasına tevdi edilmişti (*Zeyl-i Şekâik*, I, 197).

Peçevî, Kaysünizâde'nin padişah katında saygın bir yeri olduğunu, hatta yaşlılığında Bâb-ı Hümâyun'a geldiğinde vezirî-âzamların bile yaya geçtikleri yerden binek üzerinde geçmesine izin verildiğini ve II. Selim'in tahta geçişinden (974/1566) iki yıl sonra vefat ettiğini belirtir. Atâî de 976 yılı Safer ayında (Ağustos 1568) ishalden öldüğünü söyler. Fakat Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut (Ayasofya, nr. 3728) *Muhtaşarü't-Tezkire* adlı eserinin kapağında, kendisinden sonra hekimbaşı olan Mehmed b. Garsüddin'in 980'de (1572) yazdığı notta müellifin bu kitabı tamamladığı 977 (1569) yılında İstanbul'da vefat ettiği belirtilmiştir. Ayvansarâyî, Sütlüce'de Kaysünizâde Mescidi'nden söz ederken onun mescid civarında medfun olduğunu belirtmekte, ancak Atâî'ye atıfta bulunduğu halde Mâlûlzâde Mehmed Efendi'nin Mısır kadılığından 978'de (1570) dönerken onu kendisiyle birlikte getirdiği ve 1020 (1611) yılında öldüğü, yerine de oğlu Mahmud'un geçtiği, Kaysünî'nin "ladinci" anlamına geldiği gibi yanlışlarla dolu bir mâlûmat vermektedir (*Hadikatü'l-cevâmi'*, s. 306). Fındıklılı İsmet Efendi, Şeyh Mustafa Efendi'den söz ederken onun, Sütlüce'de Kanûnî Sultan Süleyman'ın sertabibi Kaysünizâde Mehmed Efendi'nin eser-i hay-

rı olan caminin imamı olduğunu belirtir (*Tekmiletü's-Şekâik*, V, 496).

Eserleri. Kaysûnîzâde'nin şahsiyeti gibi eserleri hakkında da çeşitli bibliyografik eserler ve kataloglarda verilen bilgilerde hatalar mevcut olup Sellheim'in de ona nisbet ettiği eserler şunlardır: **1. Düstûrû'l-bîmâristânât.** İlâç yapıyla ilgili muhtasar bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2112). **2. Zâdû'l-mesîr fi 'ilâci'l-bevâsîr.** Dört fasıl ve bir hâtimededen oluşan risâle, mukaddimede belirtildiği üzere Mısır'da Menûfiye bölgesi şer'î hâkiminin isteği üzerine yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2093). **3. Tuhtetü'l-muhtâşer fi şinâ'ati't-ıbb.** Tıpla ilgili genel bilgileri ihtiva eden eser beş bölüme (makale) ve bunların altında çeşitli bab ve fassillara ayrılmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2007). **4. Muhtâşerü't-Tezkire.** İbnü's-Süveydî'nin (İbn Tarhan) *et-Tezkiretül-hâdiye* adlı tıbbî eserinin muhtasarıdır. Müellif mukaddimede dedesi Şemseddin Muhammed el-Küsûnî'nin de aynı eseri farklı bir şekilde ihtisar ettiğini belirtir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3728; Gotha, nr. 2026). **5. Risâle fi'l-kübâ** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2112, vr. 82^b-88^b). **6. Şerhu'l-Ceznâ'iyye.** Eserin mukaddimesinde fakih ve edip olduğu belirtilen Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman el-Ceznâ'i'ye ait *el-Münîr fi şinâ'ati't-tevfîk ve't-tekşîr* adlı vefklere dair kitap üzerine 23 Zilhicce 958'de (22 Aralık 1551) Edirne'de yazılmış bir şerhtir. Müellifin adı mukaddimede Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Küsûnî şeklinde tam olarak verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 147). Sellheim ayrıca *Mağâle fi'l-hammâm*, *Mağâle fi cevâzi isti'mâli haccetü'l-bâdezehr el-hayevânî ve el-Mişbâh* adlı eserlerini zikreder (bu eserlerine ve yukarıda adı geçen eserlere ait diğer nüshalar için bk. Sellheim, I, 210-213).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cüнді), IV, 479; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 307-308; Sehâvî, *ed-Dev'ü'l-lâmî*, V, 100; VIII, 134; XI, 222; İbn İyâs, *Bedâ'i'u z-zühûr*, III, 134, 358; IV, 218; V, 43, 135, 188, 360; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 428; Kütübüddin en-Nehrevâlî, *el-Fevâ'idü's-seniyye fi'r-rihleti'l-Medeniyye ve'r-Rümiyye* (*Mecmû'atü'l-fevâ'idü'l-müteferrika* içinde), Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2440, vr. 107^b-152^b; Selânikî, *Târih*, s. 51; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul, ts., I, 196-197; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, I, 461-462; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 82, 95; III, 37; *Keşfü'z-zunûn*, I, 753, 850; II, 1509, 1782; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, II, 120-121; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, s. 306; İsmet,

Tekmiletü's-Şekâik, V, 496; *Fihristü'l-kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VI, 27; *Sicill-i Osmâni*, IV, 107, 312, 721; *Osmanlı Müellifleri*, III, 239; Brockelmann, *GAL*, II, 594; *Suppl.*, II, 666; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 94-95; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 231, 413; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 180-181, 341; R. Sellheim, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1976, I, 202-213; Ahmed İsa, *Mu'cemü'l-e'tıbbâ*, Beyrut 1402/1982, s. 424-425, 439, 476; Bedi N. Şehsuvaroğlu v.dğr., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s. 82; Şeşen, *Fihristü mahtûâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 319 vd.; Ahmet Hulusî Köker, "Mısırlı Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmet Efendi'nin Hayatı", *Hekimbaşı Kaysuni-zade Mehmed Efendi (1512-1569)*, *Ankaralı Şair Hekim Nidai (1502-1570)*, Kayseri 1990, s. 1-7; Ali Rıza Karabulut, "Hekim Şaban Nidai'nin Eserleri", a.e., s. 66-94; Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara 1999, s. 32-41; Ekrem Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 3-89; Ruscuklu Hakkı Uzel, "Kanunî Süleyman Zamanında Bir Tıbbî Müşavere", *Türk Tıp Tarihi Arkiivi*, IV/14, İstanbul 1939, s. 103-105; R. Vesely, "Neues zur Familie al-Qūsūni: Ein Beitrag zur Genealogie einer ägyptischen Ärzte-und Gelehrtenfamilie", *Oriens*, XXXIII (1992), s. 437-444.

AHMET ÖZEL

KAYYIM

(القائم)

Vakıf mütevellisi ve camilerde temizlik görevlisi anlamında terim.

Sözlükte "bir işi yerine getiren, üstlenen kimse" anlamına gelen **kayyim** kelimesi terim olarak "hâkim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukukî tasarruflarda bulunmak üzere tayin edilen kimse" şeklindeki geniş anlamı yanında "vakıf mütevellisi" ve "camilerin temizlik işlerini yapan görevli" anlamında da kullanılmıştır. Kelime Allah'ın isimlerinden olan "kayyûm" ile de karıştırılmıştır. İslâm hukukunda ehliyetsizlik veya eksik ehliyet sebebiyle kişinin kısıtlanması durumunda hukukî tasarrufları velî, vasî veya kayyim vasıtasıyla denetim altına alınır. Ayrıca vekil bırakmadan ortadan kaybolan ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişinin hukukî işleri yahut vasî bırakmadan ölenin vasiyetlerini yerine getirmek için hâkim kayyim tayin eder. İslâm hukuku kaynaklarında genel olarak mütevellî, kayyim, nâzir ve müşrif aynı anlamda geçmekle birlikte örf göre bu kelimelere farklı mânalar da verilmiştir (İbn Nuceym, V, 328-329, 352-353, 386, 388, 407-409; İbn Âbidîn, VI, 564, 658-659, 683). Bu çerçevede

ve özellikle mütevellî ile birlikte görev yaptığı kayyim, vakıf malında tasarruf yetkisi olmayıp mütevellinin emrinde sadece bu malları gözetmek ve korumakla yükümlü kimseyi, nâzir ise mütevellinin vakıf işlerinde görüş aldığı kimseyi ifade eder. Müşrifin bölge veya ülke örfüne göre hem kayyim hem nâzir karşılığında kullanıldığı görülür. Kayyim ayrıca mütevellinin iyi hal üzere olmaması, vakfı idareden âciz veya kısıtlılık altında bulunması yahut kayıp olması gibi sebeplerle vakıf işlerini yürütmek için hâkimin tayin ettiği kimseye de denir. Bu durumda "kâimmakâm-ı mütevellî" ile eş anlamlıdır.

Cami ve mescid vakıflarının mütevellileri veya mütevellinin emrinde vakıf malını koruyan kişilerin kayyim diye anılması, zamanla cami ve imaretlerin bakım ve temizliğini üstlenen görevlilere de kayyim denilmesini açıklayıcı mahiyettedir. Camilerin temizlik işleri görevlisi mânasıyla kayyimlik, türbedarlık ve hizmetçilik gibi "cihât-ı bedeniyye" denilen, iş ve sanata dayanıp ilim tahsiline gerek göstermeyen cihetlerdendir (bk. CİHET). Kayyimlik tevcihinde yeterlilik, vücutça sağlamlık ve bilirkişi raporu gerekiyordu. Bu göreve ehil olmayanların tayin edilmesi uygun görülmediğinden herhangi bir yetersizliğin tesbiti durumunda görev başkasına verildi. Kayyımın vefatı halinde bu işi yerine getirmeye muktedir oğlu varsa yerine tayin edilirdi. Birden çok evlâdı olması durumunda ise büyük ve ehliyetli olanı tercih edilirdi. Çocukları arasında görevi yerine getirecek nitelikte biri bulunamazsa vazife başkasına verildi.

Vâkıfın vakfiyede takdir ettiği maaşın az olması veya fiyat artışlarından dolayı zamanla yetersiz duruma düşmesi halinde mahkeme kararıyla kayyımın maaşına zam yapılabilirdi. Yine kayyim, geçerli kanunî mazereti olduğunda seçeceği kişinin ehliyetli olması ve kadının da uygun görmesi şartlarıyla kendi adına yürütmek üzere görevini bir nâibe havale edebilirdi.

Osmanlılar'da önceleri cihet tevcihleri vakıf şartlarına göre yapılmakta, uygulama kazaskerler ve kadıların sorumluluğu altında bulunmaktaydı. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kurulduktan (1826) sonra bu konudaki uygulamalar çıkarılan çeşitli nizamnamelerle düzenlendi. 1924 yılında Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılıp Diyanet İşleri Reisliği kurulunca kayyimlar da çıkarılan bütçe kanunlarında imam-hatip ve müezzinler gibi "hayrât-ı şerife ha-